

քո հարն ալ շատ վարձք արեր , շատ կարմունձ կապեր գետերուն ,
Դու ալ մէկ վարձկունք մ'արա' , պագ մը տուր զընչիդ մօտերուն :

Իմ եար , ի քո շատ սիրուդ արծըթէ դալամ շինեցի .
Զագ քո բուսնա տուրած ի յաջող թեւքս գրեցի .
Յորեկն ի վրան հայէի , քո սիրովըդ կը շտանայի .
Գիշերն երեսիս դնէի ու բարով ի լուսն ելնէի :

Մարգն որ սիրու տէր լինի դւ տիրուն ճարակ չի լինի ,
Թող երթայ փորէ տապան ու թ ներս մտնու կենդանի .
Դէմ արտին Ծակ մի թողոք որ ևլնէ բոցըն ծիրանի ,
Ո՛վ տեսնու նա զայն ասէ՝ Յիրու տէր մարդըն կու վառի(1) :

(1) Ս. Ղազարու թիւ 807 էեռագիր :

ՏՈՒՆԿԵՐԸ

ԵՒ ԱՆՈՒՆՏ

Հայերէն անուանները

DES PLANTES ET DE LEURS NOMS ARMÉNIENS

II.

Par le Dr. JOH. ARTIGYAN

Առ մեծանմուտ բարեկամս
Տիառ ԲԺԻՇԿ Թ. ԹԻՐՆԱԲԵԱՆ
Սիրով եւ սխնչակօք.
Յ. Ա.

Բառի , ակորոն . — acorus calamus L. ին-
ակորոն , կալամոս եռոսմոս Թէոփրաստի . — a-
core vrai. roseau aromatique des apothicaires,

Jonc odorant. — արաք. վաանն , գուսքեքեղ զեր-
վիշ (dict. Casselin). — հնդկ. բաշ. — Թրք. եկրի
օրի :

Այս տունը Հնդկաստանէն եկած է. Ճրան-
սայի մէջ (մանաւանդ արեւելեան դաւառները)
առատօրէն կը գտնուի հահիճներու , փոսներու
մէջ , գետակներու եզերքը :

Նախնիներու ստմէն շատակեաց տունկ է
միաբլիթակ , աւնի տակ (rhizome), երկայն , հո-
րիզոնական , մասի մը թանձրութեամբ . այս տա-
կերը խորտուքոքս են , հանգոյց հանգոյց , վրան
սպիտակով . գոյնն է , երեսը՝ կարմիր , ներքը՝ բւ-
սլիտակ վարդագոյն . հոտն է անուշ՝ քաղութու-
յին , համը , նախ քանք եւ կծու , յետոյ՝ լեղի :

Տերեւներն իրարու մէջ անցած են , կէս
մէթր եւ ավելի երկարութիւն ունին , այդ տե-
րեւներուն մէջէն կը բարձրանայ ծաղկաբեր ցո-
ղունը եռանկէնի որտէ վրայ կողմակի 5-8
հորմ. իւր մը շուրջը հասկանալ , շարուած են որձ
եւ լէզ զեղնագոյնի ծաղիկներ :

Կը ծաղկի մայիսէն օգոստոս : Մաղիկներն

ուներն 6 առէշներ, տափակ լարով (lilet) եւ երկ-
խորշ կէշանով (anthère) վերադիր ձուարան եւ
ախորշ անկոճ սոսորդով (st gmate)․ պտուղը,
փոքր, շրջաւած քուրզի ձեւով, չբացուիր (in le-
hiscent), երեք սերմ ունի։

Այժմ այս տունկը կը գործածուի անուշա-
հոտութեանց շինութեան մէջ․ Գերմանիոյ գա-
ւառներէն ոմանց մէջ՝ զարեկուրը կը համեմն
տնով․ կան Ասիոյ մէջ՝ երկիրներու ուր բաշխը
շաքարով եփած կ'ուտեն․ Հնդկաստան իբրեւ
ծամոն կը գործածուի։

Հին բժշկութեան կարեւորագոյն դեղերէն

Բաշխ. — Acorus calamus L.

1. ծաղկաբեր բազուկ․ 2. խումբ մը ծաղկներու․ 3.
ծաղիկ վեց Թերթերով և վեց առէշներով․ 4. առէշ

մին է բաշխը (thériaque, eau générale, orviétan,
elixir de Mathioli եւն ռաշխ կը պարունակեն)
թէեւ այժմ բոլորովին երեւէ ինկած է։

Իր մէջ ունի գրգռիչ եւ զօրացուցիչ զո-
յացութիւններ․ խաշած Զուրը (20 առ 100) զըժ-
ուարամարդութեան համար լւծի։

Հայ բժշկարանք վաճ, ոճ, ակիր, քաշիս
տակ կը կոչեն այս տունկը։

Ամբրտովլաթ կը գրէ․ «Բաղշտակ, ինքն ըս-
պիտակ եւ թեթեւ տակ է եւ Զրին մէջ կը
բուսնի․ լաւն այն է որ իւր լինի եւ թանձր լինի
եւ անուշահոտ լինի . . .

« Ասէ պատէ՛նք թէ Ֆրանքն այսոր ակա-

բոյս (ACORUS) առէ, եւ հոռոմն դրուն՝ ախորճ
առէ, եւ պարսկերէն ակիր առէ եւ յաւե ըլլաւհ
առնի ՈՏ, որ է ակիրն, որ է վաճն» (1)

Հին բժշկարանն, զոր կը յիշէ Հայրուսակ,
կը գրէ․ «Որ ի կողն վի կուրծքն խէթ կապ կամ
աղիքն ցաւի կամ ուրի, կամ փայծաղն ցաւի,
հալէ . . . զպակին Զուրն յաշքդ դիր, լուսա-
ւորի»։

Կը ցաւիմ որ մեր հին բժշկարաններէն մի-
այն այսպիսի կը յիշեմ Հայրուսակէն եւ Տ.
Նոբայր Բիւզանդացիի Հայկական բառաքնոյ-
թենէն քաղելով․ քանի որ կարելի չեղաւ ինձ
ձեռք անցունել Ամբրտովլաթի գործը․ սակայն
այսչափն ալ բաւական է տունկին իսկութիւնը
բացատրելու։ Այդ յիշատակուած տողերը գրեթէ
բառ առ բառ Դիոսկորիդէսէն եւ Պրինիոսէն
Թարգմանուած են։

Դիոսկորիդէս կ'ըսէ (Գրք Ա. 2)․ «լուսագոյնն
է թանձր, լի, սպիտակագոյն, թարմ եւ անուշա-
հոտ, որպէս կ'աճի ի Կողքս եւ ի Գաղատիա
Արմատը տաքցունող է․ խաշածը, եթէ խմուի,
միզեցուցիչ է։ Կ'օգնէ կողերուն, կուրծքին եւ
լեւազին ցաւերուն․ ասկէ զատ լաւ է փոքի խի-
թերուն, մարմնի ցաւալի կրից, զալարումներու
(convulsions)․ փայծաղը կը հալեցունէ . . .
արմատին Զուրը կը բանայ աչքի յստակութեան
ամեն արգելքը»։

Պրինիոս եւս Դիոսկորիդէսի խօսքերը կը
կրկնէ (ԻԵ. 32) եւ կ'աւելցունէ․ «Գլխաւոր տե-
սակը Կողքսն եւ Փարսի(2) եղերքէն կուգայ»։

Դալլէան կը պատմէ որ ակորոնի, բաշխի
տունկը Կ. Պոլսէն Մատտիոյի բժշկին ուղար-
կուեցաւ ԺՁ. դարուն Ֆերդինանդ կայսեր դեւ-
պան Աւգերի Գ Բուսելէի եւ բժիշկ Գասկելե-
նոսի կողմանէ Նիկիտիդիոյ մէկ մեծ լիճէն քաղ-
ուելով։

Ըստ Գասկելէնոս բժշկին, Պրուսայի մօտիկ
մեծ լեռան մը (Ուլմպոս, Գեշիշ Դաղը անուշա)
ստորոտը զտեսող մեծ լճի մը (Աքուլմեիա լեռն
անտարակոյս) մէջ՝ ինքնիրեն կ'աճի ակորոնը,

(1) Տ. Նոբայր Ն. Բիւզանդացի. Հայկական Բառա-
քնութիւն. Գ. Պոլս. 1888, էջ 109։

(2) Այժմու Ռիմ գետը որ Հայաստանը Կողքսէն կը
բաժանէր, Բուժայիտէն կ'անցնի եւ ՓՅԻԻ մօտ Սեւ ծովը
կը ծախի։

ոչ ծաղիկ ունի, ոչ պտուղ, այլ միայն խրաց-
ներ (chaton) արթայակաղնիին նման, ողորկ ցո-
ղունէ մը ելլող մանր ձիւղերու կցուած:

Աւխնեն(1) Սինսյորդի վանճ անուան տակ կը
գրէ իր Միւփրեղաքին մէջ՝ Վանճը պրտուի նման
տունկի արմատ է, կը բուսնի առնառարակ Գրի
մէջ եւ Զրոտ տեղեր, արմատին վրայ հանգոյց
հանգոյց է, ծանր հոտ ունի . . . :

Լատիներէն թարգմանութիւնը կը զնէ վաճ-
ճին փոխարէն ակոռուն:

Ակորն է գեղազործներու խունկեղեղն ro-
seau aromatique, բայց այլ է հիներու խուն-
կեղէգն կալանոն արունասիկոս որ յիշուած է
Ս. Գրոց, Հիպոկրատի մէջ գոր Աւիսն կը նը-
կարագրէ Նասապ եզ գարիտա անուամբ, Ամիր-
տոմյաթի Շաւառ եղեղն (Հայրուսակ Թ. 646
էջ 153), այս է, ըստ բուսաբանիչ andropogon
կոչուած սեռէն սիզազի մի. ասոնց մէկ տե-
սալը andropogon muricatus, որ Հնդկաստանէն
կուգայ, ծանօթ է ի Յրանսա vetyver, chiendent
des Indes. իր անուշադտ արմատները կը գոր-
ծածունք բրդեղէնները ցիցերէն զորք պահելու
կամ ձորներն անուշանոտելու համար:

Jonc odorant անուանով կը ճանցուի ուրիշ
անուշադտ տունկ մը andropogon schœnanthus
որ ծանօթ է schœnantus, paille de la Mecque,
des chameaux անուանով, արաբ. իսխիթ կամ
ասխաւ, պարսկ. կուրկիւս . ասոր նկարագրու-
թիւնը կը գտնենք Հայրուսակի մէջ վաղաւնե-
ռուկ անուան տակ (Թ. 2856, էջ 586), միայն յա-
տիներէն schizanthus գրուած է, պիտի լինի
schœnanthus:

ԴՈՒՏ. ՅՈՎՀ. ԱՐԹԻՆԵԱՆ

Յ. Գ. Խորեն շնորհակալութիւններս կը
յայտնեմ առ տիար Նորաջը Բիւղանդացի իւր
«Հայկական Բառաքնութեան» համար», եւ աս
սրբօգնատ Ստեփան Մայիսասեանց որ հաճած է
ինձ եւզարկել Աթանասեանցի Երեւանի նահանգի
բուսաբանութիւնը եւ Քիւմիշեանի «բուսաբա-
նութեան»:

(1) Աւիսն (Էլու-Աւի-էլ-Հիւսէյն-իւն-Ապտուլլաի
իւն Յոնա) Նշանաւոր փխտոփայ եւ բոխչ պարսիկ, Ժըն-
եայ Ս. Փետրուս 980 ին եւ մեռած ի Համաւան 1037 ին.
Եւրոպայի ծանօթ է մանաւանդ իր բծեկութեան հիմք կա-
մաններով:

նութիւնն» . պիտի օգտուիմ այս գործերէն աշ-
խատութեանս ընթացքին մէջ:

Կը փնտռեմ Սրտանձտեանցի «Մանանայն»,
Շահրմանեանի «Տեկարանական բառարանը»
եւ բօխչ Լեւոնեանի գործերը:

Յ. Ա.

ՄԻ ՅՕՐԵԼԵԱՆԻ ԱՌԻԹՈՎ

այ Դրամտօրական Ընկերութեան
նախաձեռնութեամբ այս տարուայ
դեկտեմբերի 17-ին Թիֆլիսում
ստանուց զերաւան Յովհաննէս Արշէլեանի բեմա-
կան գործունէութեան բաժնուէնդամարը Այս
առիթով կարեւոր եւ համարուած քանի մի տե-
ղեկութիւններ տալ Անահիթի ընթերցողներին
ընդունապէս առաջայ թարգմանի եւ մասնա-
ւորապէս պ. Արշէլեանի մասին:

Յովհաննէս Արշէլեանը կովկասուայ է, ծնուել
է Շամախի 1865 թ. հոկտեմբերին, հետեւաբար
հաջիւ 42 տարին բարորած, աակալին հետեւ է
ծեր համարուելու հասակից իր սկզբնական
կրթութիւնը նա ստացել է նայ տարրական
ընդամաստեմում, ապա անցել է Բագուի առւս-
ճելական դպրոցը, Զորքող գլխաւորից նա
թողնում է աւսումը եւ նուիրում բեմա-
կան արուեստին Սկզբում մոտեակցում է թա-
տերաւէրների ներկայացուցիչներին, ապա անց-
նում է առւս բեմ եւ մի առ ժամանակ խա-
ղում է աննշան դերեր գաւառական խմբերի
հետ, երբեմն բեմ ելնելով նոյն բոկ օպերանե-
րում: 1886 թւին տեղափոխվում է Թիֆլիս եւ
ընդունվում անդամ հայ մշտական խմբի, որ
այն միջոցին ղեկավարում էր տակաւին դո-
յութիւն ունեցող, այսպէս կոչուած, «Թաա-
րմական Ակմբի» ձեռնող: